

УДК 902.2:070(477.41)«1945/1991»

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-182-215>

**ACTIVITY OF ARCHAEOLOGICAL EXPEDITIONS OF
SCIENTIFIC INSTITUTIONS ON THE PAGES
OF PUBLICATIONS OF PEREIASLAV DISTRICT
(1945-1991)**

**ДІЯЛЬНІСТЬ АРХЕОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЙ
НАУКОВИХ УСТАНОВ НА СТОРІНКАХ ВИДАННЯ
ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ (1945-1991)**

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ
ЭКСПЕДИЦИЙ НАУЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА
СТРАНИЦАХ ИЗДАНИЙ ПЕРЕЯСЛАВЩИНЫ
(1945-1991)**

Vasyl Holodenko,

здобувач кафедри історії та
культури України,
holodenko-vasya@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3134-6421
ID: X-8671-2019
ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401

Vasyl Kholodenko,

aspirant of the Department of
History and Culture of Ukraine,
holodenko-vasya@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3134-6421
ID: X-8671-2019
Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University, 30,
Sukhomlynsky Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyivregion, Ukraine, 08401

ABSTRACT

Periodicals are published at certain intervals with a predetermined permanent annual quantity and the title of numbered or dated, uniformly issued editions that are not repeated in content

and have the same title. Particularly interesting for historians, especially for ethnographers, are regional periodicals. Such publications contain diverse information. The article deals with the activity of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. This establishment is the main scientific institution for archeological expeditions. The institution is a part of the National Academy of Sciences of Ukraine, which carries out research activities in the field of archeology and ancient history of Ukraine. The Institute of Archeology is a part of the Department of History, Philosophy and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The purpose of the article is to analyze the editions during 1945-1991, to distinguish the texts that certify the activity of archaeological expeditions of scientific institutions.

To study the history and development of publications of Pereiaslav district two main methods are used in the article: observation and description. At different stages of the study the method of functional analysis is used to determine the thematic loading of periodicals. In the process of research the following methods have been applied: the method of analysis and synthesis – at the stage of the text division of periodicals of Pereiaslav district and grouping them according to certain features; the method of quantitative analysis – to determine the frequency of the use of headings and their various forms in the newspaper strips.

It is concluded that during the analyzed period the activity of archeological expeditions of scientific institutions was covered by Pereiaslav's newspaper with the following names: «Prapor Pereiaslav-Khmelnytskoho», «Zoria komunizmu» and «Komunistychna Pratsia». In total, we have recorded eleven publications. Most of the authors were museum staff and expedition members, but in some cases the job posts of occasional authors were not indicated. It became known that since the end of 50 years the archeological research of the city was continued by a joint expedition of the Institute of Archeology of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR and Pereiaslav-Khmelnytskii History

Museum. The most notable discovery was the excavation of a stone gate with the overhead church of Theodore, the so-called «episcopal». Unique was the discovery of a civilian stone building – the bishop's palace, excavated in 1962-63 in 26 Radianska Street.

Keywords: *«Prapor Pereiaslav-Khmelnytskoho», «Zoria komunizmu», «Komunistychna Pratsia», regional periodical, newspaper, archaeological excavations.*

Постановка проблеми. Періодичне видання – серійне видання (зазвичай друковане), що виходить через певні проміжки часу, має заздалегідь визначену постійну щорічну кількість і назву нумерованих чи датованих, однотипово оформлених випусків, які не повторюються за змістом, мають однакову назву. Особливо цікаві для істориків, зокрема краєзнавців, регіональні видання. Такі видання містять низку різноманітної інформації, зокрема висвітлюють діяльність археологічних експедицій наукових установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодичні видання досліджувала низка вчених із журналістикознавства: А. Москаленко, В. Різун, В. Іванов та ін. (Москаленко 1992; Редакційно 1997; Іванов 1995), видання Переяславщини вивчали В. Батрак, Г. Карпенко, М. Навальна, М. Пасенюк (Від «Змички» до «Вісника», 2005: 76). Але ці розвідки мали здебільшого оглядовий характер.

Достатньо велика кількість друкованих праць присвячена історії археологічного дослідження Переяславщини. Зокрема, це праці О. Колибенка (Колибенко 2010: 130), О. Юрченка (Юрченко 2013: 20), С. Волкодава (Вовкодав 2013: 267), Г. Козубовського (Козубовський 2012: 96) та ін. Джерелом до даного дослідження є публікації у переяславській пресі, друковані матеріали переяславських журналістів та працівників музеїв.

Мета статті – проаналізувати публікації 1945-1991 рр., виокремити тексти, що засвідчують діяльність археологічних експедицій наукових установ.

Методологія ведення дослідження. У статті для вивчення історії та розвитку видань Переяславщини використано як основні метод спостереження та описовий метод. На різних етапах дослідження послуговувалися методом функціонального аналізу для визначення тематичного навантаження періодичних видань. У процесі дослідження застосовано такі методи: метод аналізу та синтезу – на етапі членування текстів періодичного видання Переяславщини та групування їх за певними ознаками; метод квантитативного аналізу – задля визначення частотності використання рубрик і їх різноманітних форм на газетних шпальтах.

Виклад основного матеріалу. Основною науковою установою щодо археологічних експедицій є Інститут археології Національної академії наук України. Це установа в структурі Національної академії наук України, що здійснює науково-дослідницьку діяльність у галузі вивчення археології та давньої історії України. Інститут археології входить до складу Відділення історії, філософії та права Національної академії наук України.

Інститут археології НАН України має довгу й складну історію, що бере свій початок з весни 1919 р., коли в системі Української академії наук була створена Комісія з укладання археологічної карти України. За два роки її було перетворено на Археологічну комісію УАН, а 6 лютого 1922 року – на Археологічний комітет при історико-філологічному відділенні Всеукраїнської академії наук, на базі якого 1924 р. створено Всеукраїнський археологічний комітет (ВУАК). Згідно з Постановою Президії ВУАН від 13 лютого 1934 р. (протокол № 6) на базі ВУАК у створено Інститут історії матеріальної культури ВУАН, який згідно постанови Президії АН УРСР від 14 травня 1938 р. перейменовано на Інститут археології АН УРСР.

З 1 травня 2001 р. установа має сучасну назву – Інститут археології НАН України.

Інститут археології НАН України є державною бюджетною науковою неприбутковою установою зі статусом юридичної особи. У своїй діяльності він керується чинним законодавством України, Законами України «Про охорону археологічної спадщини» та «Про охорону культурної спадщини», Статутом НАН України, Основними принципами організації та діяльності науково-дослідного інституту НАН України, Статутом Інституту археології НАН України та нормативними актами Національної академії наук України.

Головним завданням Інституту є здійснення фундаментальних та прикладних досліджень, всебічне вивчення археологічних пам'яток України з метою одержання наукових знань у галузі археології та давньої історії України.

Інститут як державна археологічна наукова установа здійснює такі основні функції та повноваження:

- організовує наукові та науково-рятивні дослідження археологічних об'єктів на території України;
- координує археологічні дослідження в наукових установах та організаціях незалежно від їх підпорядкування та форм власності на території України;
- розробляє, затверджує та впроваджує наукові методики дослідження археологічної спадщини;
- вивчає, аналізує, узагальнює досягнення світової археології та історичної науки і визначає можливості їх використання в матеріальній та духовній сферах життя суспільства, бере участь у розробці та реалізації міжнародних програм і проектів;
- готує кваліфіковані кадри у сфері дослідження, охорони і використання археологічної спадщини через аспірантуру, докторантуру, прикріплення, стажування, в тому числі й за кордоном;
- надає консультативну допомогу з питань дослідження та охорони археологічної спадщини; на замовлення спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини здійснює наукову археологічну

експертизу та погодження програм і проектів містобудівних, архітектурних та ландшафтних перетворень, будівельних, меліоративних, шляхових, земляних робіт на пам'ятках археології, у зонах охорони археологічних пам'яток, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах місць, занесених до Списку історичних населених місць України;

- провадить наукові експертизи й здійснює контроль за якістю археологічних досліджень на теренах України та наукової документації про дослідження;

- збирає повний науковий архів звітів про археологічні дослідження в Україні;

- забезпечує збереження та облік рухомих предметів, що походять з об'єктів археологічної спадщини України і відповідно до законодавства передані до його фондів;

- здійснює інформаційну та видавничу діяльність, засновує наукові видання (Іститут архіології).

За час існування Інституту його співробітниками археологічно досліджено тисячі різночасових пам'яток на теренах України, виявлено величезну кількість знахідок, які склали основу колекцій Національного музею історії України, Музею історичних коштовностей України, Музею історії Києва, Археологічного музею ІА НАН України, а також численних обласних історичних, археологічних та краєзнавчих музеїв.

Теоретичні та польові експедиційні дослідження з археології, науково-організаційну роботу та підготовку наукових кадрів в Інституті здійснюють 12 структурних наукових відділів: відділ кам'яного віку; відділ енеоліту-бронзової доби; відділ раннього залізного віку; відділ античної археології; відділ археології ранніх слов'ян; відділ давньоруської і середньовічної археології; відділ археології Києва; відділ археології Північно-Західного Причорномор'я; відділ біоархеології; відділ Польовий комітет; відділ Наукові фонди та відділ Археологічний музей (Інститут).

Публікації про археологічні експедиції в аналізований період розпочинає інформація в газеті Переяслащини «Прапор Переяслав-Хмельницького» «Археологічні розкопки в нашому місті» (Прапор 1945: №55 (128)).

У матеріалі мова йде про те, що на початку липня 1945 року в місті Переяслав-Хмельницький почала свою роботу археологічна наукова експедиція під керівництвом професора Б. А. Рибаківа. *«Археологічні розкопки мають мету дослідити життя людей Переяслащини в ті давні часи, про які писана історія мовчить. Тиждень тому, розкопки біля базару, на площі Богдана Хмельницького, дали матеріальні витвори рук людей, що жили в XII столітті. Розкопками досліджуються зараз фортифікаційні споруди (вали) навколо стародавнього Переяслава. Науковий співробітник експедиції тов. Самойловський досліджує давні кладовище та городище-місця поселень. За його визначенням стародавні похоронні місця до слав'ян є біля сіл Зарубенці, Гречаники, Карань і ін., а городища біля сіл Трактомирова, Хоцьки, Зарубенці»* (Прапор 1945: №55 (128)). Також зауважується, що предмети, речі, знайдені при розкопках, будуть зберігатися в музеях, зокрема в місцевому музеї, де сучасні люди зможуть обізнатися з життям предків найдавніших часів нашої місцевості. Автор публікації – директор Переяслав-Хмельницького історико-краєзнавчого музею Д. Саворський.

Наступна інформація про археологічні експедиції на Переяслащині з'являється 1952 року в газеті «Зоря комунізму» (Зоря, 1952: № 74(866)) під назвою «Археологічні дослідження в місті». Інформаційним приводом стали роботи на землях радгоспу «Переяслав», коли робітники знайшли на глибині метра загадкові керамічні посудини і людські кістки. Декілька посудин, які добре збереглись, вони передали до історичного музею, де було встановлено, що ці речі відносяться до ранньослов'янського часу. *«Незабаром про знахідки було повідомлено Інститут археології Академії наук УРСР, який і організував до Переяслав-Хмельницького археологічну експедицію по*

дослідженню цієї пам'ятки ранньо-слов'янської культури. Археологічні розкопки на місці знаходження стародавніх пам'ятоків, що розпочалися з 20 серпня, ведуться ще і зараз. За цей час відкрито цілий ряд поховань з різним ритуальним інвентарем, який клали разом з небіжчиком. По характеру ритуалу поховань і речовому матеріалу, що їх супроводив, вдалося встановити, що даний ранньо-слов'янський могильник відноситься до так званої культури «полів поховань» і може бути датований II –IV століттям нашої ери. Як з'ясувалось розкопками, могильник на цьому місці існував досить довгий час і містив у собі два типи поховань – трупоспалення і трупопокладення. Перший тип поховання – трупоспалення – слід відносити до більш раннього часу. Він полягав у тому, що небіжчика спалювали на вогні, перепалені кістки складали в керамічну урну і тільки тоді ховали в землю. Другий, більш пізній тип поховань – трупопокладення – полягав у тому, що небіжчика ховали в землю з різним інвентарем, який служив йому за життя. Такий ритуал поховання був пов'язаний з віруванням в загробне життя. З речових пам'яток при похованнях найбільшу кількість складає керамічний посуд різної форми, зроблений на гончарному крузі – миски, горщики, глечики і великі вази з трьома вушками. Крім посуду при похованнях було виявлено значну кількість предметів з металів, скла, кістки та інше. Жіночі поховання супроводжувались різними прикрасами. При них були знайдені скляне і серделікове намисто, кістяні гребінці, бронзові фібули (фігурні застіжки для одягу). Іноді поховання супроводжувались кістяками домашніх тварин: собаки або вівці. На речовому матеріалі поховань можна чітко простежити соціальну і майнову нерівність населення того часу. Багаті поховання супроводжувались значною кількістю старанно виробленого посуду. При окремих похованнях налічувалось до десяти таких посудин. В багатих похованнях були зустрінуті предмети розкоші, завезені з Римської імперії. До них можна віднести предмети із скла, яке було досить цінне в той час» (Зоря, 1952: № 74(866)).

Період, до якого відносяться дослідження в Переяслав-Хмельницькому, знаменує собою одну з важливих сторінок в історії східного слов'янства. До цього періоду відноситься складення великого і могутнього союзу східно-слов'янських племен. Візантійські історики знали цей великий союз племен під іменем антського (антів). На антський період припадає відокремлення найважливіших галузей ремесла від хліборобства – добування і обробка заліза. З розвитком металургії настає прогрес і в хліборобстві. Із застосуванням залізного наральника настає перехід від підсічної системи хліборобства до орної. З винайденням на цей час гончарного круга відокремлюється від хліборобства і така галузь ремесла як гончарство. *«Разом з розвитком хліборобства і ремесла у антських племен розвивається і зовнішня торгівля. Антські племена ведуть жваву торгівлю з Римською імперією, зокрема через римські колонії на чорноморському побережжі: Олівію, Тіру та інші. З слов'янських земель вивозиться хліб, мед, віск, хутро, а з Риму поступають предмети розкоші-скло, вино, дорогі тканини та інше. Предмети такого імпорту були виявленні при похованнях Переяславського могильника. Важливість дослідження ранньо-слов'янського пам'ятника полягає в тому, що він дає можливість простежити древнє ядро, на базі якого пізніше виріс великий культурний центр Київської Русі – город Переяслав»,* – підсумовують автори публікації – начальник археологічної експедиції, науковий працівник інституту археології Академії наук УРСР В. Гончаров та редактор В. Шимченко (Зоря, 1952: № 74(866)).

Наступного року в «Зорі комунізму» розміщена інформація «Археологічні розкопки» (Зоря 1953: № 79 (975)), де акцентується, що в місті ведуться археологічні розкопки, організовані Академією наук СРСР і Академією наук Української РСР. Начальник експедиції лауреат Сталінської премії професор М. К. Каргер у бесіді з співробітником редакції розповів: *«Експедиція веде розкопки в древньому місті вже третій рік. У 1949 році було відкрито розвалини*

Переяславського храму, який був збудований в кінці XI століття. По багатству і своєрідності архітектури він не поступається перед найбільш пишними храмами Києва і Чернігова. Стіни його були розписані фресковим живописом, а підлога покрита мозаїкою. В минулому році розкопками відкрито ще один древній храм, який збудовано також в XI столітті. Крім цього експедицією виявлено залишки двох жителів XII–XIII століть з добре збереженими глинобитними печами. Цього року експедиція розкопала великий храм, розміщений в «окольному місті». Судячи по даним будівельної техніки, цей пам'ятник відноситься до середини XII століття. Зараз в місті ведуться розкопки храму XI століття. На стінах його чудово зберігся древній живопис. Підлога складається з полив'яних керамічних плиток» (Зоря 1953: № 79 (975)). Виявлені експедицією чотири древні храми свідчать про велику майстерність Переяславських зодчих XI – XII століть. Надзвичайно чудові будови говорять про високу культуру Київської Русі. Велике значення в складанні цієї культури відіграв древній Переяславль. У публікації немає автора, інформація записана як пряма мова професора.

Тільки через сім років подається наступна інформація в «Зорі комунізму» «Археологічні розкопки в Переяслав-Хмельницькому (Зоря, 1960: № 109 (1982)), де повідомляється, що закінчила свою роботу Переяслав-Хмельницька комплексна експедиції Інституту археології Академії наук УРСР за участю Інституту теорії та історії архітектури, відділу вивчення народної творчості та історії українського мистецтва, Академії будівництва і архітектури УРСР, а також Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Протягом місяця вона продовжувала досліджувати комплекс архітектурних споруд XI століття в районі Михайлівської церкви, який частково раніше був розкопаний працівниками Переяслав-Хмельницького історичного музею. «Досліджена в 1959-1960 роках частина архітектурного комплексу дає уявлення про таку картину. Безпосередньо від фундаментів

дзвіниці Михайлівської церкви в південному напрямку йде масивна кам'яна стіна шириною 1,2 метра. На відстані 7 метрів від дзвіниці вона круто повертає на південний схід. Ще через чотири метри від цього повороту стіна підходить до невеликого прямокутного в плані (6,2 x 4,4 метра) приміщення, в західній частині якого знаходився вхід шириною 1,2 метра. Стіни приміщення місцями збереглися і досягають висоти 1,7 метра при товщині 0,8-0,9 метра. На зовнішній стороні південної стіни зберігся отвір квадратної форми (0,12-0,12 метра) від балки, яка підтримувала підмостки будівельних лісів. Східна частина приміщення поділена повздовжньою стінкою на дві своєрідні камери. В північній з них місцями збереглися куски штукатурки з фресковим розписом, а в південній - уціліло 2 східці, які було викладено з плоских цеглин – плінф. В західній частині приміщення розчищено підлогу викладену цеглинами – плінфами. До східної стінки приміщення примикає дуже масивна кам'яна стіна (ширина досягає 2 метрів) з двома виступами – пілонами, товщина яких разом з стіною становить близько 3 метрів. Її вдалося простежити на десятиметровому відрізьку, а далі вона йде під будинок №29 по вулиці Кріпосній. В своїй східній частині стіна виявилася сильно зруйнованою і вибраною майже до самого фундаменту. На відстані 4,15 метра на північ від стіни з приміщенням, паралельно їй знайдено другу стіну шириною 1,2 метра. Вона подекуди уціліла на висоті 1 метра і вивчена тільки на віддалі 14 метрів, бо далі знаходиться огорожа садиби №27 по Кріпосній. Вищезгадана стіна мала тут три пари прямокутних виступів з обох боків (пілонів) шириною 1,2-1,3 метра. Характерно що двоє пілонів відповідали таким же виступам – пілонам на південній стіні. Вони, можна гадати, служили опорами для балок, що сполучали стіни. Між ними на глибині близько трьох метрів від рівня сучасної поверхні ґрунту розчищено вимостку з великих добре обтесаних і підігнаних один до одного каменів. Фундаменти стін і приміщення складено з великих кам'яних брил на вапняковому розчині з

домішкою кусочків битої цегли (цем'янки). Глибина закладки фундаментів становить близько 1 метра. Нижня частина стін також складена з крупного каменю, а верхня – з обтесаного, який чергується з рядами цегли – плінф. Такий змішаний спосіб кладки характерний для архітектурних споруд древньої Русі другої половини XI століття. Необхідно зазначити, що поверх вимостки під час розкопок було зустрінuto дуже масивний завал будівельних матеріалів (брили каменю, цегли, шиферні плити, куски вапнякового розчину, уламки штукатурки із слідами фрескового розпису, кусочки мозаїчної смальти, віконного скла а також рештки свинцевої покрівлі). На рівні кам'яної вимостки знайдено також ряд речей XI-XIII століття, а саме : уламки керамічного посуду і світильників, ножі, ключі, підкову, частину серпа, скляні браслети тощо» (Зоря 1960: № 109 (1982)).

Таким чином, автори роблять висновки, що археологічні розкопки 1959-1960 років дали уявлення про дві паралельні кам'яні стіни, які приблизно йдуть з заходу на схід. Між ними був вимушений проїзд. Зовні південної стіни примикало невелике прямокутне приміщення типу вежі з маршовими сходами, що вели до якоїсь споруди, розташованої над проїздом. Можна висловити припущення, що це є залишки кам'яних воріт, над якими знаходилася невелика надворотна церква. Аналогічні випадки з подібними церквами відомі і в інших древньоруських містах. Наприклад, Золоті Ворота у Києві (1037 р.) та Володимирі на Клязьмі (1164 р.), Троїцька церква в Києво-Печерській лаврі (1106 р.).

«Таке припущення підкріплюється, крім археологічних матеріалів (сам характер споруди, будівельний звал між стінами, розташування відкритої розкопки споруди біля самого валу, що захищав дитинець Переяслава з півдня), і писемними джерелами. Так, в древньоруському літописі говориться, що під час князювання в Переяславі сина Ярослава Мудрого Всеволода Ярославовича митрополіт Єфрем «доконав

церков святого Михаїла, заложи церковь на воротах городных во имя святого мученика Феодора, и посемь святого Андрея у церкви от ворот и строенье банное камено, сего же не быстьпреже в Руси...». Можна гадати, що саме ці ворота носили назву Єпископських, як сповіщає літопис. Звертає увагу на себе те місце древнього письма, де говориться про спорудження митрополитом Єфремом кам'яної стіни навкожо своєї резиденції, яка брала початок від надворотної церкви Федора («и град безаложилкамен, от церкви святого мученика Феодора»). Можливо, що частина стіни, яка була простежена між вежею і фундаментами дзвіниці Михайлівської церкви, і є цією самою стіною. Відкриття Єпископських воріт дало можливість, нарешті, з впевненістю встановити, де знаходилася резиденція переяславських єпископів і тим самим уточнити топографію дитинця древнього Переяслава. Тепер є підстави стверджувати, що сучасна Московська вулиця є однією з найстародавніших в Переяславі. Вона ще в XI столітті зв'язувала між собою резиденцію єпископів з двором переяславських князів, який був розташований на території сучасної площі Возз'єднання. Відкриття біля воріт вежі з східцями вперше в історії вітчизняної архітектури дало можливість встановити, яким чином здійснювався зв'язок з надворотними церквами в древній Русі» (Зоря, 1960: № 109 (1982)).

У досить широкому матеріалі зауважується, що вперше на території міста знайдено залишки свинцевої покрівлі. До цього часу не було відомо, яким матеріалом вкривалися архітектурні споруди Переяслава в XI-XIII століттях. Немає сумніву, що в майбутньому на території міста Переяслав-Хмельницького будуть відкриті й інші монументальні архітектурні споруди, якими славилася одне з найстаріших міст древньої Русі. Автори публікації: Р. Юра, начальник Переяслав-Хмельницької археологічної експедиції, кандидат історичних наук; М. Сікорський, заступник начальника експедиції; Ю. Асеев, кандидат архітектурних наук.

У 1962 році у «Зорі комунізму» в публікації «Археологічні розкопки на Переяславщині» (Зоря 1962: № 90) повідомляється, що вже майже місяць працює на Переяславщині археологічна експедиція Переяслав-Хмельницького державного історичного музею. Відкрито багато пам'яток глибокої давнини.

«На р. Трубежі коло с. Пристроми знайдено поселення бронзового віку. Тут розкопувались залишки жител, в яких знаходилися уламки грубого, ліпленого від руки посуду, прикрашеного різноманітними візерунками, кам'яна сокирка з просвердленим отвором для топорища, вироби з кременю: серпи, наконечники для списів і стріл, ножики, скребочки і інші знаряддя. Особливо багато дрібних уламків кременю – відходів виробництва. Помічено, що ці три групи посуду не змішувалися між собою, а розташовувались кожна в окремому місці. Перша група знаходилась дуже низько і навіть перекривалась невеликим шаром торфу. Друга розташовувалась вище на піску, торфу тут вже нема. Третя – ще вище, тут навіть нема кісток, бо в піску далеко від води кістки і інші органічні матеріали не зберігаються. Така послідовність розташування різних типів стародавнього посуду показує, що вони принесені сюди людиною в різний час - відповідно то процесу наростання торфу. Посуд першої групи – найраніший, його перекрив торф. Люди ж, що користувались посудом 2-ої і особливо 3-ої груп, селились вже значно вище. Можна припустити, що дане поселення бронзового віку існувало на протязі майже цілої тисячі років: з II по I тисячоліття до нашої ери. Коло с. Пристроми досліджувалось також стародавнє городище часу Київської Русі. В літописі воно згадується в XI ст. і носить назву «Бронь княж». Ймовірно це був сторожовий пункт переяславський князів. На р. Альті коло с. Харківці розкопано велику могилу діаметром 60 м. і висотою в 3 м. Знайдено три поховання бронзового віку. Цього літа на території Переяслав-Хмельницького району розкопки могли також проводити Академія наук УРСР під керівництвом доктора історичних наук

О. І. Тереножкина. Між сс. Rogozovanim і Єрківцями розкопано кілька могил вже залізного віку, що належали відомому в історію народу – скіфам. Цей народ мав державу, царів, які купували у стародавніх греків предмети розкоші. В могилах знайдено вироби з золота. На р. Супій коло с. Соснова знайдено ще більш пізні поховання, вже без могил. Їх виявили колгоспники при копанні буртів. Головною особливістю цих поховань є горщики, в які насипано перепалені людські кістки. Але зустрічаються також витягнуті скелети. Весь могильник належить до часу існування стародавньої Римської імперії, приблизно, 1600 років до нашого часу» (Зоря, 1962: № 90). Дана публікація присвячена археологічній діяльності наукових установ, оскільки автор – А. Савчук, лаборант Інституту археології Академії наук УРСР.

Через три роки вже «Комуністична праця» подає інформацію зі схожим заголовком «Археологічні розкопки» (Комуністична, 1963: № 68), де йдеться про те, що закінчила свої роботи Переяслав-Хмельницька древньо-руська археологічна експедиція Інституту археології Академії наук УРСР. Експедиція продовжувала дослідження залишків унікальної кам'яної споруди XI ст., частину якої було розкопано ще восени 1962 року на садибі громадянина К. О. Сушка по вулиці Радянській, 26. *«Виявилось, що фундамент і нижні частині стін будівлі знаходяться на глибині 2,2-3,5 метра від сучасного рівня поверхні. Це пояснюється тим, що залишки споруди було засипано землею від стародавнього валу Переяслава, який знаходиться поруч. На цьому місті в XVI-XVIII ст. буяло інтенсивне життя. Нами знайдено залишки хат і господарських будівель, льохів тощо, а також велику кількість різноманітних речей, предметів побуту цього періоду. Внаслідок інтенсивного життя, значно підвищився рівень так званого «культурного шару». Треба відмітити, що робота експедиції проходила у виключно несприятливих умовах, і розкопки були обмежені лише вільними ділянками садиби. Ті частини стародавньої споруди, що знаходяться під*

хатою та господарськими будівлями дослідити, на превеликий жаль, не вдалося» (Комуністична, 1963: № 68).

Результати розкопок виявилися цікавими. Вперше в м. Переяслав-Хмельницькому було розкопано і досліджено монументальну кам'яну споруду не церковного, а громадського призначення. В плані споруда має прямокутну форму (18x11 м), і вона складалася з двох майже однакових приміщень площею понад 72 квадратних метра кожне. Як можна гадати, експедицією відкрита частина палацового комплексу, можливо, зали для урочистих дипломатичних прийомів. На це вказує виключно багате художнє оформлення і інтер'єрів споруди: підлога з шиферних плит, інкрустованих мозаїкою, мармурові панелі і колони також прикрашені різнобарвними цінними зразками кераміки, мозаїки тощо.

«Техніка будівництва споруди типова для переяславської будівельної школи кінця XI століття, проте має багато своєрідних особливостей. Певно, це одна із споруд цілого комплексу будівель, який був споруджений у 80-х роках XI століття переяславським митрополитом Єфремом, про що є згадки в наших літописах. На це також вказує одна знахідка на підлозі одного з приміщень вислої свинцевої печатки з зображенням богоматері і архангела Михайла, який був, так би мовити святим покровителем митрополита Єфрема. Такі печатки в древній Русі підвішувались на шовковому шнурку до важливих документів-грамот.

Винятково цікавими знахідками є керамічні черепиці і свинцеві листи від покрівлі, керамічні труби, які, можливо, використовувались для водопроводу, стародавня зброя, побутова кераміка тощо. Отже, відкриття частини палацового комплексу митрополита Єфрема дало, нарешті, можливість визначити місце резиденції переяславських єпископів, і тим самим, уточнити соціальну топографію древнього Переяслава» (Комуністична, 1963: № 68).

Автори (Р. О. Юра, начальник експедиції, кандидат історичних наук; М. І. Сікорський, заступник начальника

експедиції, директор Переяслав-Хмельницького історичного музею; Ю. С. Асеев, старший науковий співробітник експедиції, кандидат архітектури) висловлюють сподівання, що в майбутньому в Переяславі-Хмельницькому будуть відкриті й інші монументальні архітектурні пам'ятки, якими здавна славилася місто.

У 1969 році «Комуністична праця» (Комуністична, 1969: № 72 (3188)) розповідає про «Нові археологічні дослідження», наголошуючи, що за роки радянської влади на території Переяслав-Хмельницького району досліджено багато археологічних пам'яток, про які красномовно свідчить експозиція місцевого історичного музею. Велике значення має зберігання стародавніх споруд, таких як кургани, городища, «Змієві вали» та ін. З лютого 1969 по лютий 1970 років Міністерство культури УРСР, Українське товариство охорони пам'ятників історії та культури, Держбуд УРСР оголосили громадський огляд як стародавніх, так і сучасних пам'ятників історії, присвячений черговому радянському ювілею.

«В числі заходів громадського огляду цікавим буде повідомити про нові археологічні розкопки на території району. Мова йде про Трахтемирівське скіфське городище, споруджене в VI ст. до н.е. В околицях цього села збереглися рештки валів. Відоме урочище «Малі валки». Саме в цьому пункті до останнього часу кілька років підряд проводила розкопки експедиція Академії наук УРСР. Знайдено кілька десятків жител-землянок. Вони знаходилися в найбільш укріпленій частині городища. В іншу його частину площею до сотні гектарів зганяли худобу під час воєнних небезпек. В кожному житлі була піч, викладена з каменів. Помічались сліди з глиняної обмазки. Такі печі, звичайно, були розвалені від тиску землі. Коло них знаходились численні уламки виробів того часу, найбільше, глиняного посуду. Він розподіляється на дві категорії: місцевий, вироблений від руки, але часто гарно вигладжений, прикрашений багатими візерунками в геометричному стилі і привозний з давньогрецьких міст -

колоній на березі Чорного моря, а часом і з самої Греції. Він виготовлений на гончарному крузі, дуже високої якості, не поступається сучасному. Грецька кераміка ще ділиться на тарну і столову. Перша представлена великими, грубими на вигляд, але міцними посудинами, в яких привозили вино, можливо, оливкову олію. Від таких великих посудин залишились, звичайно, окремі черепки. Столовий посуд, навпаки, являє собою високохудожні вироби. Це тендітні чаші для вина, розмальовані сценами на міфічні теми. Такі знахідки трапляються рідко і кожен черепок від них дуже цінується археологами. Справа в тому, що такі розписані чорним лаком по білому або жовтому тлі посудини, дають точні вказівки про час їх виготовлення. На них нерідко буває написано ім'я майстра або навіть міста, в якому вони виготовлені. Ця обставина дає можливість зв'язувати такі знахідки з письмовими документами, які малюють нам вже справжню історію з точними датами. Археологи настільки вже вивчили стилістичні особливості чорнолакових зображень, що по маленькому черепку можуть визначити, в якому місті і коли така кераміка виготовлена. Розроблена навіть класифікація тарного посуду. Кераміку супроводять численні вироби з металу, найбільше прикраси, намистини зі скла. Часто трапляються дуже типові скіфські наконечники до стріл з бронзи. Вони, здебільшого, мають трикутну форму. Збоку гачок і майже завжди ямка для закладки отрути. Скіфські отруйні стріли наводили жах на війська кращих полководців тих часів: Дарія, Олександра Македонського, Мітрідата. Подібних городищ багато в Середній Наддніпряниці. Їх супроводять численні кургани з багатьма знахідками, здебільшого, грецькі вироби. Особливо багато також курганів на півдні Київщини по річці Рось і далі по Тясмину. Давньогрецький історик Геродот передає легенду, що ніби десь в цей час на південну Київщину переселились греки, які почасти змішалися зі скіфами і утворили могутнє плем'я гелонів, які заснували місто Гелон. Наука ще не вирішила цю загадку

історії. Але треба зауважити, що археологія допомогла ствердити вже не одну легенду, залишену давніми істориками. Вплив давньогрецької культури відчувався на Переяславищині і в більш пізні часи. Про це свідчить скарб високохудожнього посуду з бронзи, який припадає на IV ст. до н.е., знайдений коло с. Піщана на Супої. Одна з таких посудин у вигляді великої миски зберігається в археологічному павільйоні міського музею» (Комуністична, 1969: № 72 (3188)).

Автор висловлює припущення окремих учених, що знамениті «Змієві вали» на південь від міста є залишками великого скіфського городища. Справді, коло них знаходились черепки скіфського посуду. Дослідження цих валів ще належить майбутньому. Добре було б обсадити їх деревами. Це була б своєрідна лісозахисна смуга. Автор – А. Савчук, археолог.

Г. Бузян, голова археологічної секції районної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури тут же повідомляє, що в плані роботи історичного музею значна увага надається вивченню древньої історії міста. З цією метою в цьому році працівниками музею були проведені археологічні дослідження, зокрема, розвал печі, дитинця по вулиці Московській.

«Під час розкопок був виявлений потужний культурний шар (близько двох метрів товщиною) XVII століття та часів Київської Русі. Знахідки XVII століття багаті на керамічний матеріал, побутові речі. Було виявлено залишки житла, зокрема розвал печі, оздобленої орнаментованим кахлем, а також більш раннє житло XI-XII століть, де знайдено кераміку, шиферне пряслице, скляні браслети та залишки шиферу. Працівники музею також брали участь в організованій інститутом археології АН УРСР експедиції по дослідженню поселень трипільської культури в Хмельницькій області. Тут були розкриті глинобитні житла. Ці розкопки виявили багато чудової кераміки, кістяних та кам'яних знарядь праці, культової статуетки. Все це збагатило наші

знання про життя стародавніх племен, IV та III тисячоліть до нашої ери. Знахідки незабаром поповнять експозицію археологічного відділку музею.

Крім розкопок музею кожного року проводить розвідки археологічних пам'яток на Переяславщині. Ось і в цьому році був виявлений досі невідомий курганний могильник біля Сомкової Долини, а також обстежено поселення на Дніпрі поблизу колишнього хутора Чубуки, що відноситься до бронзового віку» (Комуністична 1969: № 72 (3188)).

У «Комуністичній праці» за 1977 рік автори публікації В. Слюсар, Г. Бузян, члени археологічної секції районної організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, «Перлина архітектури» (Комуністична 1977: № 80 (9469)) підсумовують роботу експедицій академії наук.

«Однією з найцікавіших сторінок в історії древньоруської архітектури є грандіозне для тих часів будівництво в кінці XI століття в Переяславі. Після збудованого в 1037 році Ярославом Мудрим «Града великого Києва» з величним Софіївським собором, архітектурний комплекс Переяслава був найбільш значним явищем в тодішній архітектурі. Вінчав цей комплекс кам'яних споруд дитинця Михайлівський собор, побудова якого була закінчена в 1089 році.

Михайлівський собор не раз згадують літописці в зв'язку з різними подіями в житті Київської Русі. Тут, в соборі, були поховані руські князі Святослав Володимирович, Андрій Володимирович, Ростислав Юрійович, Володимир Глібович.

Собор був пошкоджений двома землетрусами, а в 1239 році зруйнований монголо-татарською навалою. На руїнах собору в 1646-1666 роках була збудована нова церква святого Михайла.

Перші розкопки в Переяславі були проведені А. Аненковим у вересні 1840 року. Розкопками біля стін існуючої церкви були відкриті фундаменти XI століття. Потім про розкопки А. Аненкова забули. В 1945 році в Переяславі-Хмельницькому

копав академік Б. А. Рібаков. Але йому фундаменти церкви знайти не вдалося.

В 1949-1952 роках в місті працювала спільна експедиція АН СРСР та АН УРСР під керівництвом М. К. Каргера. Під час розкопок була розкрита значна площа, північна стіна та частина західної стіни собору, його центральна апсида. М. К. Каргер висловив припущення, що храм Михайла був 5-нефним, трьохапсидним» (Комуністична, 1977: № 80 (9469)).

Автори повідомляють, що в 1975 році історичним музеєм за участю архітектора й археолога В. А. Харламова були відкриті фундаменти західної, північної і східної стін собору, центральна і бокова апсида та прибудови до західної стіни. Тобто, були відкриті залишки майже всього собору, крім тієї частини, де зараз стоїть Михайлівська церква XVIII століття. Це дало змогу зробити повний план-реконструкцію собору, виявити деякі конструктивні особливості його архітектури. Припущення М. К. Каргера повністю підтвердилися. «Собор дійсно був грандіозним. Розмірами 40x24 метри він не поступався найбільшим тогочасним храмам – Софії Київській, Десятинній церкві, Чернігівському Спаському собору. Судячи з деяких наведених в літописах даних, можемо припустити, що він мав не менше 5 куполів. Про внутрішнє оздоблення храму свідчать знайдені під час розкопок різблені орнаментовані шиферні плити з різнокольоровою мозаїкою, полив'яні плитки, фрагменти фресок. На стінах також була мозаїка. Матеріали розкопок собору знаходяться в археологічному відділі історичного музею» (Комуністична, 1977: № 80 (9469)).

Також інформувалося, що над розкритою частиною давніх фундаментів церкви буде збудовано павільйон і відвідувачі зможуть побачити ще один визначний пам'ятник архітектури XI століття. Тут будуть також експонуватися залишки знахідок археологічних експедицій, знайдених під час розкопок Михайлівської церкви XI століття, зокрема, фрескового розпису, бронзових панікадил та інших цікавих пам'яток матеріальної культури XI століття.

Співпраця музеїв Переяслава та Інституту археології тривала упродовж років. Так, публікація в «Комуністичній праці» «Цікаві знахідки» (Комуністична, 1978: № 80) засвідчує, що археологічний відділ музею народної архітектури та побуту поповнився новими експонатами. Інститут археології АН УРСР передав музею для експонування кілька десятків кам'яних скринь бронзового віку, які були виявлені під час розкопок на півдні України. *«Зараз на території музею будується спеціальний павільйон, де відвідувачам на огляд будуть представлені монументальні кам'яні скульптури та поховальні пам'ятки, які є яскравим свідченням багатого духовного життя наших далеких предків»* (Комуністична 1978: № 80), уточнює автор Г. Миколаєва.

Через місяць газета в публікації «Відгомін віків» (Комуністична, 1978: № 98) знову повідомляє, що археологічний відділ музею народної архітектури та побуту поповнився новими експонатами. Інститут археології АН УРСР передав для експонування два унікальні кам'яні поховальні ящики трипільської культури. Вони знайдені під час розкопок на півдні України. *«На поховальних ящиках нанесено міфологію поховальних обрядів. Пройде небагато часу, і ці унікальні знахідки, що розкривають історію наших далеких предків, будуть представлені для огляду відвідувачам музею»*, – зауважує автор В. Ісак (Комуністична, 1978: № 98).

Через місяць «Комуністична праця» публікує матеріал «Могильник ранніх слов'ян» (Комуністична, 1978: № 118), у якій повідомляється, що Переяслав-Хмельницький могильник черняхівської культури був виявлений в 1951 році під час копання в саду радгоспу «Переяславський». В 1952 і в 1954 роках на ньому провадилися дослідження експедиції Інституту археології АН УРСР при участі наукових працівників музею.

«Під час розкопок виявлено 40 поховань та два кенотафи (тобто, поховання з супроводжуючи мінвентарем, але без померлого, який загинув на чужині). 21 поховання здійснено за обрядом тілоспалення, 19 – за обрядом

тілопокладання. Тілоспалення – обряд, найбільш характерний для носіїв черняхівської культури стародавніх слов'ян. В літописах цей старовинний поховальний обряд називається тризною. Звичайно, кістки після спалення покійного складали в посудину – урну, але для Переяслав-Хмельницького могильника не характерно. Жодне з тіло спалень тут не складено в посудину. В поховальну неглибоку ямку клали лише яку частинку кальцинованих кісток і окремі плаковані залишки посуду, які були біля покійника перед спаленням і спалювалися на вогнищі разом з ним. Тілоспалення, хоч і дуже цікавий обряд, але дає набагато менше речових матеріалів, які б розповідали нам про майновий стан похованих, про господарство та побут слов'янських племен, ніж поховання з тіло покладанням. На відміну від одноманітних тіло спалень, тіло покладення відзначилися різноманітністю. Їх виявляли на різній глибині, в різній формі ямах, з різною орієнтацією та різним положенням кістяка. Супроводжуючий інвентар теж дуже різноманітний і не однаковий, що може свідчити про різний майновий і соціальний стан членів ранньослов'янського суспільства, яке вже стояло на стадії розкладу первіснообщинного ладу, на порозі класового суспільства. Особливо цікаве одне з багатьох поховань, розкопане в 1952 році. Поховання виявлено на глибині 3,6 метра. З півночі та заходу над ямою зроблено площадки для посуду та іншого інвентаря. Похований був орієнтований головою на північ. Кістяк, як і всі поховання могильника, носив на собі сліди ритуального порушення, тобто кістки лежали не в анатомічному порядку, а були розкидані по ямі. Порушення відбувалось, очевидно, вже після того, як тіло похованого згоріло. Робили це для того, напевно, щоб дух померлого не зміг шкودити живим. Поховання супроводжувалось п'ятьма кружальними посудинами, що відрізнялися витонченістю форм і старанністю виготовлення. Над головою на площадці стояла велика глиняна тривуха ваза, в середині якої містилась скляна чаша. В ногах покійника знаходилася миска, наповнена

кістками барана і двох курей. В ямі виявлено ще глиняний кубок та дві миски. Крім посуду, при похованні був і інший інвентар – великий кістяний гребінь, бронзова арбалетна фібула, янтарна намистина, в ногах – залізний листовидний наконечник стріли, залізні шпори та ніж. Біля верхньої частини лівої стегнової кістки було знайдено незначні залишки золотої парчі від багатого одягу» (Комуністична 1978: № 118).

Автор також повідомляє, що справді унікальною знахідкою виявились скляні шашки, що лежали на західній площадці. Вони являють собою 11 білих та 11 чорних скляних опуклих зверху кружечків. Шашки, очевидно, містилися у дерев'яній шкатулці, від якої збереглися незначні залишки зоглілого дерева, дві бронзові скобки, що скріплювали стінки, та мініатюрна срібна дужка для закривання шкатулки. Розкопані поховання становлять невелику частину могильника, та з них можна зробити висновок, що Переяслав-Хмельницький могильник є типовим для черняхівської культури. Матеріали розкопок могильника експонуються в археологічному відділі історичного музею. Автор публікації – Г. Бузян, голова археологічної секції районної організації Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури.

У 1979 році «Комуністична праця» у матеріалі «Нові знахідки» (Комуністична, 1979: № 121) інформує, що працівники історичного музею здійснили наукову експедицію в Уманський район Черкаської області, в результаті якої поповнилися новими матеріалами археологічний та етнографічний відділи музею народної архітектури та побуту. «З-під Умані перевезені матеріали ранньослов'янського металургійного центру перших віків нашої ери, які розкопані експедицією інституту археології АН УРСР. Металургійний центр являє собою кілька десятків горнів, які були розташовані групами на берегах невеликих річок. Місяця ці вибрані даремно: тут здавна людині відомі виходи пород, що місили залізо. Горни викопані просто в землі. Це були овальні ями

глибиною 60-70 та діаметром 60 сантиметрів. Стіни ям обмазували глиною. В горни закладали деревне вугілля та дрова, зверху засипали руду, а через невеликі сопла вдували повітря. Температура в горнах піднімалась до 1200-1300 градусів. Залізо, що виплавляли давні майстри, постачалося ремісникам – ковалям, а ті вже виготовляли різні знаряддя праці. Масштаби виробництва із заліза можуть свідчити про досить жваві товарні риночці відносини в ранньослов'янському суспільстві. Незабаром горни будуть реконструйовані в музеї народної архітектури та побуту» (Комуністична, 1979: № 121).

Ще одна важлива мета експедиції – етнографічне дослідження Уманщини, що має свої особливості й відмінності порівняно з Полтавщиною та Київщиною. Експедиція дала цікаві експонати для музею.

У «Комуністичні праці» 1980 року (Комуністична, 1980: № 164) у публікації «Пам'ятник древніх зодчих» повідомляється, що 1953 року на розі вулиць Богдана Хмельницького та Леніна під час земляних робіт були випадково виявлені залишки храму XII століття. Того ж року була організована спільна експедиція АН УРСР та АН СРСР для дослідження цієї споруди.

«Під час розкопок археологи повністю відкрили залишки древнього храму, стіни і стовпи якого збереглися висотою близько метра. План будівлі являв собою прямокутник, витягнутий зі сходу на захід. Шість стовпів ділили внутрішній простір на три нефи. Розміром храм був 24,2 на 14,3 метра. У західній частині споруди виявлено п'ять глибоких ніш – арко сомів, призначених для поховань. В цій же частині знаходилися і хори. Всередині церква була багато оздоблена б стіни й стовпи – фресковим розписом, підлога – різнокольоровими полив'яними плитками. Знайдені також куски свинцевого даху, залишки віконного скла, частини бронзових хоросів. До речі, знаменитий переяславський водолій був знайдений неподалік цього храму. Кінець XI і початок XII століття бузи позначені

розквітом будівництва на переяславській землі. Палаці князя та єпископа. Михайлівський собор і Успенська церква, світські споруди – все це створювало чудовий архітектурний ансамбль. Якраз у XII столітті на території «окольного граду» вищезгаданий храм. По своїй архітектурі він нагадує пам'ятники київської, чернігівської та рязанської архітектури XII століття, але в той же час має риси, характерні лише для переяславської архітектури школи» (Комуністична, 1980: № 164).

Автор зауважує, що залишки переяславського храму XII століття неможливо пов'язати з древніми літописами, бо невідомо як називався цей храм. Дерев'яна церква, що стояла на древніх руїнах, називалася Воскресенською. Пізніше церкви часто зберігали назви древніх храмів, на місці яких вони споруджувалися. Отже, древній храм можна було б вважати Воскресенським, але в літописних відомостях про церковні будівлі міста за Воскресенський храм не згадується жодного разу. Переяславський храм XII століття був, можливо, монастирським та служив усипальницею. Його розміщення на території «окольного граду» говорить про зв'язки будівників споруди з життям міського посаду. *«Залишки храму свідчать про високу майстерність переяславських архітекторів і про велике значення, яке мав древній Переяслав у створенні культури древньоруської народності. Рештки храму зараз законсервовані, засипані землею. В майбутньому над ними планується будівництво павільйону»,* – повідомляє автор Н. Тесля, науковий працівник археологічного відділу (Комуністична 1980: № 164).

У «Комуністичній праці» 1983 року (Комуністична, 1983: № 94) у публікації «Переяслав – місто древнє» автор згадує, що про його велич і красу за часів Київської Русі говорять нам літописи, де Переяслав вперше згадується в 907 році в договорі з Візантією. Незважаючи на літописні відомості, археологічні дослідження мають першочергове значення для вивчення історичного минулого міста. Вони розпочалися в 1945 році

експедицією Інституту археології АН СРСР під керівництвом Б. О. Рибаківа.

«Чотири поселення і три могильники слов'ян, відомих під назвою черняхівської культури (II-V ст.), відкритих на території міста, послужили тією основою, на якій в результаті складного історичного розвитку склався давньоруський Переяслав. Роботами експедиції АН СРСР в 1953-56 роках відкрито кілька визначних пам'яток переяславської архітектури: Спаська церква XI ст., Воскресінська церква XII ст. на території окольного града, літописна Андріївська церква і дві каплиці XI та XII ст. на дитинці. Місце положення найбільшого переяславського храму XI ст. Михайлівського собору було відоме з XVII ст., а серйозне вивчення його проводилося з 1953-1954 роках експедицією М. К. Каргера та експедицією АН УРСР в 1975 році. В результаті створено кілька цікавих реконструкцій, які дають уяву про монументальність і красу одного з найвідоміших храмів Древньої Русі. З кінця 50 років археологічне дослідження міста продовжила спільна експедиція інституту археології АН УРСР та Переяслав-Хмельницького історичного музею. Найбільш визначним відкриттям були розкопки кам'яних воріт з надбрамною церквою Федора – так званих «єпископських». Унікальною була знахідка цивільної кам'яної споруди – єпископського палацу, розкопаного в 1962-63 роках на вулиці Радянській, 26» (Комуністична, 1983: № 94).

Автор Н. Каменська зауважує, що велике значення для вивчення масштабів будівництва в місті мало відкриття в 1958 році на дитинці залишків колишньої склоробної майстерні. Досліджена в тому ж році на площі Воз'єднання церква Володимира Мономаха підтвердила дані про місцезнаходження княжої резиденції. Міська забудова за традицією була дерев'яною. В 1965 та 1978 роках відкрито кілька напівземлянок ремісників. Вивчення історії міста триває. *«Перед археологами стоїть завдання: виявити згадуване в літописі «строснієбанное камерно», прослідкувати кам'яну*

стіну єпископського двору та ретельно дослідити недостатньо вивчену північно-східну частину дитинця (княжій двір)» (Комуністична, 1983: № 94).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, упродовж аналізованого періоду діяльність археологічних експедицій наукових установ висвітлювала газета Переяславщини з такими назвами: «Прапор Переяслав-Хмельницького», «Зоря комунізму» та «Комуністична праця». Усього нами зафіксовано одинадцять публікацій. Здебільшого їхніми авторами були працівники музеїв та члени експедиції, зрідка автори не зазначали свої посади. Стало відомо, що з кінця 1950-х років археологічне дослідження міста продовжила спільна експедиція Інституту археології АН УРСР та Переяслав-Хмельницького історичного музею. Найбільш визначним відкриттям були розкопки кам'яних воріт з надбрамною церквою Федора – так званих «єпископських». Унікальною була знахідка цивільної кам'яної споруди – єпископського палацу, розкопаного в 1962-1963 роках на вулиці Радянській, 26.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Від «Змички» до «Вісника». Вісімдесят років життя газети. Переяслав-Хмельницький. Вісник Переяславщини. 2005. 76 с.
2. Вовкодав С., Юрченко О. Історія досліджень археологічних пам'яток Переяславщини: історіографічний аспект. *Український історичний збірник*, 2013. Вип. 16. С. 267–280.
3. Іванов В. Ф. Основи комп'ютерної журналістики : навч. посібник для студ. ін-тів і фак. журналістики; ІСДО, Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. : [б.в.], 1995. 242 с.
4. Інститут Археології НАН України. Режим доступу: <http://iananu.org.ua/pro-institut>.
5. Козубовський Г. Переяславська земля в XIV ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*: Зб. наук. пр., 2012. Число 12. С. 96-109.

6. Колибенко О. В. Історико-археологічне вивчення Переяславля Руського та Переяславщини (середньовічної Переяславської волості): сучасний стан та перспективи. *Археологія і давня історія України*: Зб. наук. пр. Київ: ІА НАН України, 2010. Вип. 1. С. 130-136.

7. Зоря комунізму, 1952, № 74 (866).

8. Зоря комунізму, 1953, № 79 (975).

9. Зоря комунізму, 1960, № 109 (1982).

10. Зоря комунізму, 1962, № 90.

11. Комуністична праця, 1963, № 68.

12. Комуністична праця, 1969, № 72 (3188).

13. Комуністична праця, 1977, № 80 (9469).

14. Комуністична праця, 1978, № 80.

15. Комуністична праця, 1978, № 98.

16. Комуністична праця, 1978, № 118.

17. Комуністична праця, 1979, № 121.

18. Комуністична праця, 1980, № 164.

19. Комуністична праця, 1983, № 94.

20. Москаленко А. З. Преса як бізнес і соціальна інформація: тези і вист. міжнар. наук.-пр. конф. Засоби масової комунікації як форма бізнесу. Київ, 1992. С. 7–9.

21. Прапор Переяслав-Хмельницького, 1945, № 55 (128).

22. Редакційно-видавнича справа: досвід, проблеми, майбутнє. Ред. В. В. Різун ; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : [б.в.], 1997. 230 с.

23. Юрченко О. В. Дослідження археологічних пам'яток Переяславщини: історіографія (XIX – початок ХХІ ст.). Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди, 2013. 20 с.

REFERENCES

1. Vid «Zmychky» do «Visnyka» (2005). Visimdesyat roktiv zhyttya hazety [Eighty years of the newspaper's life]. *Pereyaslav-Khmel'nyts'kyu. Visnyk Pereyaslavshchyny*. p. 76 [in Ukrainian].

2. Vovkodav, S. & Yurchenko, O. (2013). Istoriya doslidzhen' arkhеolohichnykh pam'yatok Pereyaslavshchyny: istoriohrafichnyy aspekt [History of the archaeological sites of Pereyaslav Region: the historio graphical aspect]. *Ukrayins'kyy istorychnyy zbirnyk, 16*, pp. 267–280 [in Ukrainian].

3. Ivanov, V. F. (1995) *Osnovy` komp'yuternoyi zhurnalisty'ky` : navch. posibny'k dlya stud. in-tiv i fak. zhurnalisty'ky`*; ISDO, Ky'yivs'ky'j un-t im. Tarasa Shevchenka. Ky'yiv. : [b.v.], p. 242 [in Ukrainian].

4. Instytut Arkheolohiyi NAN Ukrayiny. [Institute of Archeology, NAS of Ukraine]. URL: <http://iananu.org.ua/pro-institut> [in Ukrainian].

5. Kozubovs'kyy H. (2012). Pereyaslavs'ka zemlya v XIV st. [Pereyaslav land in the XIV century]. *Istoryko-heohrafichni doslidzhennya v Ukrayini: Zb. nauk. pr.*, 12, pp. 96-109 [in Ukrainian].

6. Kolybenko O. V. (2010). Istoryko-arkheolohichne vyychennya Pereyaslavlya Rus'koho ta Pereyaslavshchyny (seredn'ovichnoyi Pereyaslavs'koyi volosti): suchasnyy stan ta perspektyvy [Historical-archeological study of Pereyaslav Rus and Pereyaslav (medieval Pereyaslav parish): current state and perspectives]. *Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrayiny: Zb. nauk. pr. Kyyiv: IA NAN Ukrayiny, 1*, pp. 130-136 [in Ukrainian].

7. Zorya komunizmu. (1952) [The Dawn of Communism]. 74 (866) [in Ukrainian].

8. Zorya komunizmu. (1953) [The Dawn of Communism]. 79 (975) [in Ukrainian].

9. Zorya komunizmu. (1960) [The Dawn of Communism]. 109 (1982) [in Ukrainian].

10. Zorya komunizmu. (1962) [The Dawn of Communism]. 90 [in Ukrainian].

11. Komunistychna pratsya. (1963). [Communist Labor]. 68 [in Ukrainian].

12. Komunistychna pratsya. (1969). [Communist Labor]. 72 (3188) [in Ukrainian].

13. Komunistychna pratsya. (1977). [Communist Labor].80 (9469) [in Ukrainian].

14. Komunistychna pratsya. (1978). [Communist Labor]. 80 [in Ukrainian].

15. Komunistychna pratsya. (1978). [Communist Labor]. 98 [in Ukrainian].

16. Komunistychna pratsya. (1963). [Communist Labor]. 118 [in Ukrainian].

17. Komunistychna pratsya. (1979). [Communist Labor]. 121 [in Ukrainian].

18. Komunistychna pratsya. (1980). [Communist Labor]. 164 [in Ukrainian].

19. Komunistychna pratsya. (1983). [Communist Labor]. 94 [in Ukrainian].

20. Moskalenko A. Z. (1992). Presa yak biznes i social`na informaciya: tezy` i vy`st. mizhnar. nauk.-pr. konf. Zasoby` masovoyi komunikaciyi yak forma biznesu. Kyiv, pp. 7-9 [in Ukrainian].

21. Prapor Pereyaslav-Khmel`nyts`koho. (1945). [Flag of Pereyaslav-Khmelnitsky]. 55 (128) [in Ukrainian].

22. Redakciyno-vy`davny`cha sprava: dosvid, problemy`, majbutnye (1997). Red. V. V. Rizun ; Ky`yivs`ky`j un-t im. T. Shevchenka. Kyiv : [b.v.], 1997. 230 [in Ukrainian].

23. Yurchenko O. V. (2013). Doslidzhennya arkhеологічних пам`yatok Pereyaslavshchyny: istoriографія (XIX – pochatok XXI st.) [Research of archaeological sites of Pereyaslav Region: historiography (XIX – beginning of XXI century)]. *Pereyaslav-Khmel`nyts`kyu: Pereyaslav-Khmel`nyts`kyu derzhavnyy pedahohichnyy universytet im. Hryhoriya Skovorody*, 20 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Періодичні видання виходять через певні проміжки часу, мають заздалегідь визначену постійну щорічну кількість і назву нумерованих чи датованих, однотипово оформлених

випусків, які не повторюються за змістом, мають однакову назву. Особливо цікаві для істориків, зокрема краєзнавців, регіональні видання. Такі видання містять низку різноманітної інформації. У статті мова йде про діяльність Інституту археології Національної академії наук України. Цей заклад є основною науковою установою щодо археологічних експедицій. Установа перебуває в структурі Національної академії наук України, що здійснює науково-дослідницьку діяльність у галузі вивчення археології та давньої історії України. Інститут археології входить до складу Відділення історії, філософії та права Національної академії наук України.

Мета статті – проаналізувати публікації 1945-1991 рр., виокремити тексти, що засвідчують діяльність археологічних експедицій наукових установ.

У статті для вивчення історії та розвитку видань Переяславицини використано як основні метод спостереження та описовий метод. На різних етапах дослідження послуговувалися методом функціонального аналізу для визначення тематичного навантаження періодичних видань. У процесі дослідження застосовано такі методи: метод аналізу та синтезу – на етапі членування текстів періодичного видання Переяславицини та групування їх за певними ознаками; метод квантитативного аналізу – задля визначення частотності використання рубрик і їх різноманітних форм на газетних шпальтах.

Зроблено висновок, що упродовж аналізованого періоду діяльність археологічних експедицій наукових установ висвітлювала газета Переяславицини з такими назвами: «Прапор Переяслав-Хмельницького», «Зоря комунізму» та «Комуністична праця». Усього нами зафіксовано одинадцять публікацій. Здебільшого їх авторами були працівники музеїв та члени експедиції, зрідка автори не зазначали свої посади. Стало відомо, що з кінця 1950-х років археологічне дослідження міста продовжила спільна експедиція Інституту археології АН УРСР та Переяслав-Хмельницького історичного

музею. Найбільш визначним відкриттям були розкопки кам'яних воріт з надбрамною церквою Федора – так званих «єпископських». Унікальною була знахідка цивільної кам'яної споруди – єпископського палацу, розкопаного в 1962-1963 роках на вулиці Радянській, 26.

Ключові слова: «Прапор Переяслав-Хмельницького», «Зоря комунізму», «Комуністична праця», регіональне видання, газета, археологічні розкопки.

АННОТАЦІЯ

Периодические издания выходят через определенные промежутки времени, имеют заранее спланированное постоянное ежегодное количество и название нумерованных или датированных, однотипно оформленных выпусков, которые не повторяются по содержанию, имеют одинаковое название. Особенно интересны для историков, в частности краеведов, региональные издания. Такие издания содержат ряд разнообразной информации. В статье описывается о деятельности Института археологии Национальной академии наук Украины. Это заведение является основным научным учреждением по археологическим экспедициям. Учреждение находится в структуре Национальной академии наук Украины, который осуществляет научно-исследовательскую деятельность в области изучения археологии и древней истории Украины. Институт археологии входит в состав Отделения истории, философии и права Национальной академии наук Украины.

Цель статьи – проанализировать публикации 1945-1991 гг., выделить тексты, удостоверяющие деятельность археологических экспедиций научных учреждений.

В статье для изучения истории и развития изданий Переяслащини использовано в качестве основных метод наблюдения и описательный метод. На разных этапах исследования пользовались методом функционального анализа для определения тематической загрузки периодических

изданий. В процессе исследования применены следующие методы: метод анализа и синтеза – на этапе членения текстов периодического издания Переяславыщины и группировка их по определенным признакам; метод количественного анализа – для определения частотности использования рубрик и их различных форм на газетных полосах.

Сделан вывод, что на протяжении рассматриваемого периода деятельность археологических экспедиций научных учреждений освещала газеты Переяславыщины с такими названиями: «Прапор Переяслав-Хмельницького», «Зоря комунізму» та «Комуністична праця». Всего нами зафиксировано одиннадцать публикаций. В основном их авторами были работники музеев и члены экспедиции, изредка авторы были без указания должностей. Стало известно, что с конца 50-х годов археологическое исследование города проводила совместная экспедиция института археологии АН УССР и Переяслав-Хмельницького исторического музея. Наиболее выдающимся открытием были раскопки каменных ворот с надвратной церковью Федора – так называемых «епископских». Уникальной была находка гражданской каменной постройки – епископского дворца, раскопанного в 1962-63 годах на улице Советской, 26.

Ключевые слова: «Вестник Переяславыщины», «Заря коммунизма», «Коммунистический труд», региональное издание, газета, археологические раскопки.